

Jelena Boczarowa

TWÓRCZO UTALENTOWANA JEDNOSTKA - CEL DZIAŁALNOŚCI LICEUM DLA DZIECI UZDOLNIONYCH W DONIECKU

Od zarania dziejów ludzkości wiadomo, że bez ujawnienia talentów każdego człowieka osiągnięcie progresu całego społeczeństwa jest niemożliwe. Szczególna rola w procesie poszukiwania nowoczesnych technologii, wiedzy i teorii należy do tej części społeczeństwa, którą określa się jako elitę intelektualną.

1 września 1990 roku zostało otwarte pierwsze na Ukrainie liceum dla dzieci uzdolnionych, działające w strukturach Narodowego Uniwersytetu Donieckiego. Było to znaczące wydarzenie dla całego kraju. Liceum powołano w celu poszukiwania młodzieży, która w przyszłości będzie tworzyć naukową elitę narodową. Na czele szkoły stanął doktor nauk pedagogicznych, profesor Walentin Alfimow.

Liceum to już zdobyło szeroki rozgłos w całym kraju. Utworzono je w czasie, gdy społeczeństwo odczuwało istotne braki w zasobach intelektualnych, a także – gdy nie istniały żadne programy skierowane na rozwój talentów uzdolnionej młodzieży – przyszłych twórców najnowszych technologii, poszukiwaczy nowej wiedzy.

Liceum przy Narodowym Uniwersytecie Donieckim jest ważną częścią projektu edukacyjno-wychowawczego „Liceum-Uniwersytet”. Instytucje te, będąc każda z osobną jednostkami prawnie i finansowo samodzielnymi, zjednoczyły swoje wysiłki w celu realizacji zadania formowania jednostki twórczej. Uniwersytet przekazał szkole pomieszczenia, wyposażenie pracowni, sale sportowe, przeznaczył pieniądze na płace dla wykładowców pracujących z licealistami oraz środki na utrzymanie budynku. Rada Naukowa uczelni, biorąc pod uwagę rolę i miejsce liceum w formowaniu jednostki, podjęła zarazem decyzję o stworzeniu Katedry Pedagogiki i Psychologii Twórczości. Statut liceum przewiduje posady docenta i profesora, które zostaną wprowadzone na podstawie odrębnych uchwał. W ten sposób utworzona szkoła, będąca integralną częścią struktur uniwersyteckich (zgodnie ze statutem liceum porównuje się do jednostki wydziału), stanowi edukacyjne, naukowe, wy-

chowawcze i metodyczne centrum formowania twórczej osobowości uczniów klas starszych.

Liceum stało się pierwszą na Ukrainie strukturalną jednostką uczelni wyższej, jako pierwsze też w regionie donieckim zaczęło nauczanie wszystkich przedmiotów w języku państwowym (do 1991 roku, tj. do czasu odzyskania niepodległości przez Ukrainę, nauczanie w szkołach we wschodniej części kraju odbywało się prawie wyłącznie w języku rosyjskim. Taki stan rzeczy był możliwy ze względu na specyfikę regionu – obwód doniecki zamieszkują przedstawiciele ponad stu narodowości, dla których język rosyjski stał się językiem ojczystym). W ten sposób, liceum pełniło rolę swoistego centrum odrodzenia języka i kultury ukraińskiej we wschodniej części Ukrainy.

Działalność szkoły wiąże się z realizacją zamówienia uniwersytetu na przygotowanie przyszłych studentów wydziałów matematycznego, fizycznego, chemicznego, historycznego i filologicznego. Znaczną liczbę studentów tych kierunków stanowią bowiem absolwenci liceum, dla których są opracowywane specjalne programy szkolne. Współpraca obu jednostek pozwoliła ujawnić rezerwy systemu edukacji zarówno stopnia licealnego, jak i wyższego. Właśnie na styku różnych poziomów szkolnictwa szczególnie wyraźnie przejawiają się główne braki w przygotowaniu uczniów klas starszych. Aby je usunąć, poszczególne wydziały uniwersytetu opracowały całościowe programy przygotowania specjalistów, począwszy od nauczania licealnego. Programy te obejmują zarówno sam proces edukacji, jak i przedsięwzięcia wychowawcze, co czyni je całościowymi i wielostronnymi. Ukierunkowane są przy tym na pracę z dziećmi uzdolnionymi, a ich głównym celem jest zapobieganie dublowaniu treści nauczania młodzieży w liceum podczas kontynuacji jej edukacji w placówce kształcenia wyższego. Wszyscy absolwenci liceum w trakcie nauczania uniwersyteckiego mają możliwość studiowania w indywidualnym trybie, w specjalnie dla nich utworzonych grupach, mogą również zdawać egzaminy eksternistycznie z wybranych przedmiotów.

Jeszcze podczas nauki w liceum uczniowie starszych klas otrzymują wiedzę dotyczącą wymagań, stawianych wobec przyszłych studentów, zyskują też rozległe możliwości przystosowania się do życia studenckiego; innymi słowy – licealista zdobywa umiejętności niezbędne do pełnowartościowego wykonywania przyszłych obowiązków studenta. Taką wiedzę licealiści otrzymują, uczęszczając na kurs „Przystąpienie do zawodu” prowadzony przez wykładowców uniwersyteckich.

Ważnym etapem w działalności liceum i uniwersytetu było tworzenie szeregu zasad współpracy obydwu placówek. Pierwszą z nich stała się zasada realizacji zamówienia uniwersytetu na przygotowanie przyszłych studentów. Uczelnia każdego roku wyznacza plan rekrutacji licealistów na różne wydziały. Drugą zasadą jest prowadzona przez szkołę wyższą kontrola przygotowania licealistów do działalności naukowo-praktycznej. Nabór do liceum przeprowadza komisja rekrutacyjna uniwersytetu. Następnie, co semestr, przeprowadza się testy kontrolne z wybranych przedmiotów, w ten sposób ujawniając poziom i jakość przygotowania licealistów. Komisja uniwersytecka przeprowadza również egzaminy promujące uczniów do kolejnych klas liceum. Trzecią zasadę stanowi obowiązkowy udział kadry profesorsko-wykładowczej uniwersytetu w życiu liceum. W szkole pracuje ponad 100 profe-

sorów i docentów uniwersytetu, prowadząc zarówno pojedyncze wykłady, jak i całe kursy, formując umiejętności przyszłych studentów niezbędne w poszczególnych specjalnościach, kierując różnymi sekcjami w licealnym kole naukowym, na czele którego stoi prorektor uniwersytetu do spraw nauki. Czwartą zasadą jest z kolei udział pedagogów licealnych w pracy uniwersytetu. Dyrektor oraz nauczyciele stale biorą udział w posiedzeniach uczelnianej Rady Naukowej, rektoratu i dziekanatów wydziałów.

Współpraca liceum i uniwersytetu ma zarówno wymiar pedagogiczny, jak i społeczny. Aspekt społeczny ukierunkowany jest na to, żeby każde nowe pokolenie studentów – absolwentów liceum poznało doświadczenia z badań i najważniejsze światopoglądowe oraz moralne wartości społeczeństwa. Liceum, przekazując dziedzictwo duchowych wartości szkole wyższej, przyczynia się do tego, że również ona może je następnie wpajać nowym pokoleniom inteligencji.

W ciągu 18 lat działalności liceum ukończyły około dwa tysiące uzdolnionych uczniów klas starszych obwodu donieckiego. Nie istnieje taka gmina czy miasto, z których uzdolniona młodzież nie kształciłaby się w tej szkole. Pobierają tu nauki laureaci różnych edukacyjnych nagród oraz zwycięzcy olimpiad i konkursów. Liceum szczyci się swoimi uczniami, którzy niejednokrotnie wygrywali olimpiady i konkursy międzynarodowe.

Nie sposób wymienić wszystkich osiągnięć liceum – w pewnym momencie stały się one po prostu codziennością, tradycją, którą docenia się nie tylko na Ukrainie. W 1997 roku fundacja George’a Sorosa uznała szkołę w Doniecku za jedną z najlepszych placówek oświatowych na Ukrainie i wspomogła jej działalność znaczną dotacją finansową. Absolwenci szkoły przechodzą rozmaite konkursy i kształcą się zarówno na Narodowym Uniwersytecie Donieckim, jak i na innych prestiżowych uczelniach Ukrainy, Rosji, USA czy Szwecji.

Donieckie kuratorium oświaty stara się stworzyć najlepsze warunki dla efektywnej pracy liceum. Wszyscy pracownicy szkoły otrzymują specjalny dodatek do pensji w wymiarze 30%, ufundowany przez administrację obwodu, pensum pedagogiczne składa się z piętnastu godzin tygodniowo i trzech godzin pracy naukowo-badawczej. W porównaniu z innymi szkołami ogólnokształcącymi kadra pedagogiczna liceum jest też znacznie większa, co wiąże się ze specyfiką jego działalności. Liceum ma etaty wicedyrektora do spraw działalności naukowo-metodycznej, psychologa, kierownika gabinetu metodyki oraz zwolnionych z innych obowiązków wychowawców klas. Wszystko to wpływa na rozwój koncepcji liceum jako centrum przygotowywania młodzieży szkolnej do działalności naukowo-praktycznej.

Obecnie żadna uczelnia wyższa nie przygotowuje pedagogów licealnych. W większości wypadków pracę tę wykonuje samo liceum. Wiadomo, że twórca może wychować tylko inny twórca. Działalność naukowa wymaga wykształcenia mistrza pracy naukowo-pedagogicznej. Pedagog w liceum powinien posiadać wiedzę o metodach badań naukowych i umieć tę wiedzę przekazać swoim wychowankom. Jakość jego rzemiosła pedagogicznego zależy przy tym od dwóch czynników – własnych osiągnięć naukowych i umiejętności organizacyjnych korygujących proces wychowania licealistów, tj. codziennej pracy z uczniami potwierdzonej własnym przykładem.

Stopniowo w liceum odbywa się naturalny proces wymiany kadry pedagogicznej. Doświadczonych pedagogów zastępują ci, którzy jeszcze niedawno sami pobierali naukę w szkole. W celu wsparcia wysiłków grona pedagogicznego, donieckie kuratorium oświaty wspólnie z Instytutem Kształcenia Podyplomowego opracowały specjalny program rozwoju działalności pedagogicznej niezbędny w pracy z dziećmi uzdolnionymi.

Obecnie liceum jest ogólnokształcącą placówką szkolno-wychowawczą, do której uczęszczają utalentowane dzieci z całego obwodu donieckiego. Czas kształcenia trwa tutaj dwa lata, na dwóch poziomach uczą się uczniowie klas 10-11. Ogółem do szkoły uczęszcza 270 uczniów.

Paradygmat pedagogiczny, który leży u podstaw istnienia liceum, ukierunkowany jest na stworzenie warunków samorealizacji jednostki w różnych rodzajach działalności. Szkoła stanowi również laboratorium eksperymentalno-badawcze, wprowadzające nowe treści edukacyjne do programu nauczania z dziedziny matematyki, fizyki, chemii, biologii, historii oraz filologii (ukraińskiej, rosyjskiej, nowogreckiej). Właśnie w tych kierunkach rozwijają swoje zdolności jej uczniowie.

Począwszy od dnia założenia, liceum stale doskonalili system wyszukiwania wśród utalentowanych uczniów starszych klas kandydatów do nauki w tej placówce. Poszukiwania prowadzone są w całym obwodzie donieckim. Na etapie konkursowego naboru nie bada się wszystkich cech kandydata, lecz tylko takie, które pomagają ustalić, czy konkretny uczeń ma predyspozycje do prowadzenia badań naukowych. Właśnie dlatego władze liceum nie prowadzą konkursu świadectw, ale zwracają uwagę na potencjał intelektualny uczniów. Największe znaczenie ma zatem nie opanowanie programu szkolnego, nawet nie wiedza, która przecież nie jest wskaźnikiem jednostki twórczej, lecz jedynie podstawą jej rozwoju. Człowiek może być erudyta, nie będąc jednocześnie twórcą zdolnym stworzyć nową, oryginalną ideę, nowy produkt, nową wiedzę. Będzie w stanie osiągnąć to jedynie osoba, której wysoki poziom rozwoju intelektualnego uzupełniają rozwinięte cechy twórcze. Ogólny rozwój intelektualny świadczy o samodzielności myślenia, indywidualności, wnikliwości i głębi umysłu. Nieodłącznymi cechami jednostki utalentowanej pozostają również: jej krytyczność, elastyczność umysłu, zdolność do uogólniania, możliwości szybkiego i trwałego opanowania rozmaitych informacji, umiejętność posługiwania się niezbędnymi dla badacza sposobami oraz zasobami działalności umysłowej (analiza, synteza, porównanie, uogólnienie, systematyzacja, klasyfikacja). Osoba twórcza posiada również intuicję, fantazję twórczą, oryginalność, a także zdolność myślenia skojarzeniowego.

Podczas rekrutacji uczniów zwraca się uwagę właśnie na poziom wymienionych cech charakteryzujących jednostkę twórczą. Dalsza praca nad ich ogólnymi zdolnościami umysłowymi i cechami twórczymi daje możliwość ich dalszego rozwoju i wyprowadzenia na wyższy poziom. W wydobyciu wspomnianych cech pomagają zawarte w programach szkolnych testy na inteligencję czy też rozwiązywanie odpowiednich zadań.

Oczywiście, nie wszyscy uczniowie spełniają kryterium młodzieży twórczo uzdolnionej. Według psychologów twórczo utalentowane dzieci stanowią około

2-5% całej populacji ludności. W związku z tym na szczególną uwagę zasługuje koncepcja wyszukiwania takich uczniów, opracowana w liceum w Doniecku.

Bez egzaminów wstępnych do liceum przyjmowana jest młodzież, która w momencie zakończenia nauki w ostatniej klasie może pochwalić się osiągnięciami twórczymi – wydaną książką, zwycięstwem w olimpiadzie ogólnokrajowej lub obwodowej. Każdego roku liceum przyjmuje 5-6 takich osób. Jednak praca z grupą składającą się z kilku uczniów nie opłaca się z finansowego punktu widzenia, w związku z tym do liceum rekrutowane są również inne osoby mające intelektualny i twórczy potencjał. Do konkursu stają uczniowie posiadający wysoki poziom rozwoju umysłowego, a przede wszystkim – chęci poznawcze. W związku z tym w liceum uczą się trzy grupy licealistów, z których każda ma odrębną formę organizacji edukacji. Na pierwszą składają się uczniowie posiadający znaczne sukcesy, np. zwycięzcy i zdobywcy nagród na różnych olimpiadach (nie niżej niż na poziomie obwodowym) i wymagający szczególnej uwagi w trakcie edukacji. Do drugiej grupy jest kierowana młodzież wyróżniająca się oryginalnym sposobem myślenia i bogatą fantazją twórczą. Trzecia grupa licealistów to osoby o potencjalnych możliwościach twórczego rozwoju. Ta ostatnia, najliczniejsza grupa wymaga jednocześnie szczególnych umiejętności kadry pedagogicznej, potrafiącej wychować jednostkę twórczą. Każda z tych grup pracuje według odrębnego programu szkolnego i osiąga odpowiednie rezultaty. W ten sposób szkoła zapewnia możliwość wykształcenia przyszłych twórców, intelektualistów i krytyków.

Cały okres edukacji w liceum dzieli się na dwie części: etap adaptacji i etap twórczości licealnej. Ogólnie rzecz biorąc, teoria dydaktyczna liceum skierowana została na dezadaptację od nauki w szkole średniej i jednocześnie – adaptację do nauki w szkole wyższej.

Etap adaptacyjny stwarza każdemu licealiście warunki do twórczego samookreślenia się. Od początku nauki młodzi ludzie mają możliwość zaznajomienia się z uniwersytetem, zapisania się do biblioteki. Przydzielani są do katedr, trafiają pod opiekę kierowników naukowych, spotykają się ze studentami i przedstawicielami inteligencji.

Szkolny proces edukacyjny jest skierowany na utrwalanie wcześniej otrzymanej wiedzy, ćwiczenie umiejętności notowania, udział w seminariach, zajęciach laboratoryjno-praktycznych, pisanie referatów oraz opanowywanie metod badań. Na etapie adaptacji dla każdego ucznia opracowuje się indywidualny program rozwoju i samorozwoju. W programie tym zawarte zostały porady dla uczniów, rodziców, pedagogów czy innych uczestników procesu wychowywania licealisty. Program opracowywano według 28 parametrów, niezbędnych dla rozwoju osobowości przyszłego pracownika naukowego. Wśród nich brane są pod uwagę: predyspozycje ogólne, wyniki diagnostyki rozwoju jednostki twórczej, opinie pedagogów, rodziców, autocharakterystyka, osiągnięcia twórcze, rezultaty testów na inteligencję, wiedza z poszczególnych przedmiotów, zainteresowania. Jest tu także zawarta informacja o działalności pozaklasowej, udział w organach samorządów uczniowskich, w przedsięwzięciach ogólnoszkolnych, a także zalecenia organizacji uczniowskich, rodzicielskich, pedagogicznych i opinia całościowa.

Do opracowania programów rozwoju i samorozwoju indywidualnego wykorzystuje się orientacyjną podstawę wyboru sposobów rozwoju tych lub innych cech, które stanowią fundamenty modelu jednostki twórczej. Programy są systematycznie uzupełniane z uwzględnieniem zmian zachodzących u licealistów. Opracowania te dają możliwość rzeczywistej indywidualizacji procesu szkolno-wychowawczego, z uwzględnieniem różnych aspektów życia każdego ucznia. Dzięki temu wielu licealistów może uczyć się według indywidualnych rozkładów zajęć, samodzielnie poznając wybrane przedmioty.

Etap twórczości licealnej cechuje zrozumienie przez każdego ucznia istoty badania naukowego. Proces edukacyjny ukierunkowany jest na naukę z wykorzystaniem metod badań naukowych, dających się zastosować w działalności praktycznej. Szczególną rolę w tym zakresie ogrywa plan szkoły. Odzwierciedla on specyfikę liceum w przygotowaniu uczniów do działalności naukowo-praktycznej, a także ukazuje jedność rozwoju i samorozwoju jednostki twórczej.

Etap twórczości licealnej stanowi przedpole nauki. Przybiera on na sile właśnie w liceum, a następnie jest kontynuowany na uczelni wyższej, w placówce badawczej. Przygotowanie młodzieży do działalności naukowo-praktycznej wymaga odpowiednich warunków, np. stworzenia przestrzeni potrzebnej do pracy naukowej. Taka praca, trwająca zarówno w szkole, jak i poza nią, przewiduje konieczność korzystania z biblioteki, możliwość spotykania się ze specjalistami. Szczególną rolę w przygotowaniu do działalności naukowo-praktycznej odgrywa licealne koło naukowe (LKN). Analizie osiągnięć licealistów służą natomiast przeprowadzane co roku konferencje naukowo-praktyczne, umożliwiające wdrożenie do twórczości naukowej wielu uczniów. Liceum troszczy się o to, by jego wychowankowie mogli brać udział w różnych olimpiadach, konkursach, pozwalających rozwijać ich zdolności badawcze.

W praktyce liceum donieckie jest wielostronną placówką oświatową składającą się z kilku działów: analitycznego (zbiera i opracowuje informacje niezbędne do podjęcia różnych decyzji pedagogicznych dotyczących rozwoju zdolności badawczych i wychowania twórczej jednostki); edukacyjnego (przekazuje licealistom głęboką wiedzę, formuje podejście naukowe, rozwija potencjał intelektualny); wychowawczego (ukierunkowany na wychowanie w duchu inteligencji); medyczo-psychologicznego (zabezpiecza psychofizyczny rozwój licealistów); naukowego (organizuje pracę badawczą licealistów i pedagogów); metodycznego (sprzyja tej działalności); administracyjno-gospodarczego (stwarza warunki dla realizacji wyzwań stojących przed liceum). Wszystkie te centra ściśle współpracują, dzięki czemu działalność liceum przynosi dobre rezultaty.

Bibliografia

1. W. M. Alfimow, *Centr pidhotowky do naukowo-praktycznoj dijalnosti*, „Ridna Szkoła” 1996, nr 1, s. 4-6.
2. W. M. Alfimow, *Tworczo obdarowana osobystist’ – meta dijalnosti liceju*, „Ridna Szkoła” 200, nr 5, s. 7-10.
3. O. Hładczuk, *Licej – turbota derżawy*, „Ridna Szkoła” 1996, nr 1, s. 2-3.
4. W. P. Szewczenko, *Hotujemo studentiw majbutnioho*, „Ridna Szkoła” 2000, nr 5, s. 7-10.